

①

אני יהוה אלהיכם: דג איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתי תשמרו

רש"י

לקט בהיר

אשה זונה וחללה וגו' אני ה' מקדשכם (ספ ע"י), ולא יחלל זרעו אני ה' מקדשו, (ספ ו') קדושים יהיו אשה זונה וחללה (גו') (ויקד'ה): (ג) איש אמו ואביו תיראו. כל אחד מכס' תיראו אביו ואמו, זהו פשוטו, ומדרשו (ח"כ - קידושין ל"ג) אין לי חלל איש', אשה נמין, כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים, אי"כ למה נאמר איש', שהאיש סיפק צידו לעשות', אבל אשה רשות אחרים עליה: אמו ואביו תיראו. כאן אביו יותר מאמו', ובכבוד הקדים אב לאם, לפי שגלוי לפניו שהבן מבדד את אמו יותר מאביו מפני שמשלתו' בדברים (קידושין סג): ואת שבתתי תשמרו. סמך (שמירת) שבת' למורא אב (ואם),

ובאזה אופן תהיה זאת, לזה אמר שודאי הכוונה פרושים ומוזגלים מן העריות, לפי שעיקר המונע דביקתינו לעבודה העליונה היא עניי הגוף ותאוותיו, ועיקר בענייני הגוף עלמנו היא ענין העריות כידוע, ומי שהוא נזהר ונשמר בענין זה מן הסתם נמשך אחר הקדושה בכל עניינים, ועוד דבר הלמד מעניינו הוא, שמחובר פרשה זו לסוף פרשת אחרי המדבר בפדטי העריות, וגם נמשך הקדמה זו למטה על כל העניינים המוזכרים בפרשה זו, ולזה הוסיף רש"י לומר ומן העבירה, כלומר, אמת שעיקר קדושה בזה מפרישות העריות, אבל אם לא יבגיה על כל שאר עבירות פשוט הוא שביטל קדושתו, וראיות שמביא רבינו הם רק על גדר ערוה שזו היא העיקר כמו שאמרנו, ולפי"ז אין עוד קושיא מה שמנינו גם שאר עבירות שהכתוב קורא פרישתם קדושה (ג"א), וכעין זה כתב המהרש"ל ז"ל, והש"ח הקשה ומיך

ואין ממש בדבריו, אבל מה שכתב שאין קדושה שייך רק במלות עשה אבל בשב ואל תעשה לא שייך שום פרישות מן הגוים, זה אינו מוכן כלל עיין בדבריו ודו"ק: (ד) זה פ"י חיצת איש, כלומר איש ואיש, שאינו מדבר לאיש אחד, ולזה גמר אומר תיראו לשון רבים, והוסיף רש"י לומר "מכס" להראות שחיצת איש לזכות הוא, שבלא זה נראה שהוא נסתר שכל איש מצני"י יירא, וזה אינו, שהלא בין לפניו אמר קדושים "תהיו" אני ה' "אלקיים" לנוכח, וגם לאחריו כל הפרשה בלשון נוכח "תיראו", ועם כל זאת דחוק הוא, שהלא אביו ואמו לשון יחיד הם ולא אמר איש איש ואמכם תיראו, ומעטם זה הפך רש"י ואמר תיראו אביו ואמו כדי לקשר חיצת תיראו לחיצת איש ששניהם לשון רבים, והבן, אבל באשר הוא שם בפסוק לא אחי שפיר, לזה הביא גם הדרוש: (ה) פ"י מדכתיב "איש" הוה אמינא למעט את האשה ממורא אב ואם, דהיינו שתוכל לישב במקום ולסמור דבריהם וכו', הגם שאין זו מלות עשה שהזמן גרמא, הלא ראינו שהמורה מיעטה: (ו) פ"י אם כל הטעות היה נמשך מחיצת איש, לא יאמר הכתוב איש ולא יוארך לומר תיראו לשון רבים, ולא יעלה על דעתנו למעט האשה: (ז) פ"י יש כח ורשות צידו לכבד בין בגופו ובין בממונו להאכילו ולהלבישו ולהכניסו וכו', משא"כ האשה שאין לה משלה כלום, גם מעשה ידיה לבעלה, ואע"ג שאין זה רק מדרבנן, אבל התורה מיעטה ופטרה מכיבוד, חלל שח"ל הוסיפו לומר טעם המיעוט, ובשביל זה אמרו ז"ל שאם נתאלמנה או נתגרשה חייבת בכיבוד דויל בחר טעמא, ואע"ג דמיעוט זה במורא כתיב ולא בכיבוד, דרשנה באם אינו ענין, והא דלא כתבה התורה המיעוט במקומו אלא כיבוד, אין קושיא, שאם יכתוב חיצת איש במקום אחר לא היה עולה על דעתנו למעט אשה, כי מהיכי חיתי תגרע ממלואה זו, ויש לנו הרבה חיצות איש ואין אפילו הו"א למעט אשה, וכל ההכרח לרבותינו לדרוש כן מפני שהתחיל בלשון יחיד וסיים בלשון רבים וכנ"ל, כללו של דבר אחי חיצת איש למעטה מכיבוד ואחי חיצת תיראו לרבותה במורא, והא לך לשון רש"י בקידושין נתגרשה מצעלה הרי היא כלחיה (הזכר) "במלות כיבוד" עכ"ל, הרי שדעת רבינו שהמדובר מכיבוד ולא ממורא: (ח) וזה עיקר הדיוק, שהיה צריך להיות להפך כמו צ"י יתרו, לזה כתב רש"י דבריו כאן ולא לעיל בעשרת הדברות: (ט) ובמקום שהענין רפה ונעזב צריך חיזוק ציומה: (י) כי יפתה (שמות כ"ג ט"ו), מתרגמינן ארי יסדל, כלומר כשרצונה להשיבו מדרכיו במקום ליסרו ולהוכיחו בדברים קשים תדבר אליו בלשון רכה ותחנונים: (יא) פ"י הכרח הדרשה היא מפני הסמיכות ונפרט בפסוק אחד, ואין

אור החיים

ג. איש אמו וגו'. טעם סמיכות מלזה זו למלות לעריות, והוא על דרך מאמרים ז"ל (סוטה ל"ו): קדושים. נתכוון לרמוז גם כן גדר שדרשו בפסוק ויפוזו זרועי ידיו מידי אביר יעקב

וגו' כי כשתקפה מדמנה לו דיוקן וגו'. ושמעתי מן דיוקן האב חגבי אל החיטוב, וכו' ואביו תיראו, ו עיניו יולדו ו בעשותו המזימה סמוך למלות הט למדת שאם גילה שגרס להם זלזול זה הקדים האו ציומה, על דרך אמו. ולדרך זה ואת שבתתי ת צוהר (ח"ג ש"ל השבוע, ואמרו שבת הוא כנגד ולזה אנו אומרים סכת שלום, וכו' לדקות אשר ש בטומאה ירש בו שבתותי ב' שבת בריית קודש, וא' ולזה נקראים שג וכו' לאות. ותד הם ב', אבל בער והשומר אחד מן צב' המלות אחד

פ"ו ויהיה לפי"ז פ"י הסמך חיצת אביו ל יותר מרימונים הגם דבריהם ולומר שאיב ממנו נשמע לר"א.

דזני' מצוה כ"ב אג ואם - (ל"א)

צ"ז דזני' מצוה כ"ב אג ואם באינו אובג מצוה צ"א

ויקרא י"ט קדשים

שיר

2

אור החיים

וגו' כי כשתקפתו אשה פועיפר ליוסף ותקפו ילרו כזדמנה לו דיוקן אצו ואמר לו וכו' מיד ויפוזו זרעו וגו'. ושמעתי משם אנשי אמת (קצ הישר פ"ב) כי דיוקן האב תגביר כח הקדושה בצן ותמנעוהו מבוא אל התיעוב, והוא אומרו סמוך למלות העריות אמו ואצו תירא, ולזה מי שתקפו ילרו ילייר צין עיניו^(י) וילדיו ויהיה לו למשיב נפש. גם ירמוז כי בעשותו המזימה יצוה כבוד אצו, ולזה ילו האל סמוך למלות העריות מלות מוראו של אב ואם, הא למדת שאם גילה עריות בטל מלות מורא אב ואם שגרם להם זלזול שיאמרו ארור שזו ילד וכו', ולדרך זה הקדים האם לאב ללד שהיא נוטלת החרפה ביותר, על דרך אומרו (משלי י') וכן כסיל חוגה אמו. ולדרך זה הרווחנו טעם נכון גם בסמיכות ואת שבתותי השמרו, והוא על דרך אומרו ז"ל בזוהר (ח"ג ש"א) כי ז' לדיקים יתכנו להם ז' ימי השבוע, ואמרו בזוהר חדש (ריש פ' תולדות) כי יום שבת הוא כנגד יוסף הלדיק, והוא סוד השלום, ולזה אנו אומרים שבת שלום ואנו מצרכין הפורם סכת שלום, והיא בחינת יסוד הכל, ויוסף ללד לדקותו אשר שמר אות ברית קודש מגשה אל הטומאה ירש בחינה זו. והוא מה שאמר כאן ואת שבתותי ב' שבתות א' שמירת עלמו מלטמא אות ברית קודש, וא' שמירת שבת ושניהם בחינה אחת, ולזה נקראים שניהם אוחות, בשבת אמר (תשא ל"א י"ג) אות היא ציוני וגו'. ובמילה אמר (לך י"ז י"א) והיה לאות. ותדע כי ב' הבחינות בערך המעשים הם ב', אבל בערך המסובב מהם הוא בחינה אחת, והשומר אחד מהם יסובב החייון והתקשרות נפשו בב' המלות, ולזה אמר ואת שבתותי^(י):

אביו תיראו. בתורת כהנים אמרו שבמקום אחד הקדים הכתוב אב לאם דכתוב

(יתרו) כבוד את אביך ואת אמך וגו', ובמקום אחר הקדים אמו וכו' לומר ששניהם שקולים אבל אמרו חכמים האב קודם לאם. גם הצרייחא הוצא בקידושין דף ל"א דרש רבי זזה לשונם גלוי וידוע לפני מי שאמר וכהו וגו' שכן מכבד לאמו וכו' לפיכך הקדים כבוד אב וכו' וגלוי וידוע וכו' שהבן מתירא מאביו וכו' לפיכך הקדים ה' מורא האם וכו' ע"כ. וקשה לי לז' הדרשות, כי כשנשכיל צענין צב' הכתובים החשיב הכתוב האב יותר מהאם בפסוק כבוד וגו' הסמיך האב לכבוד^(י) באומרו כבוד את אביך, גם בפסוק זה הסמיך האב למורא באומרו ואצו תיראו, וצדך הזה מלינו לרז"ל שדרשו בכמה מקומות^(י). והן אמת אם לא היה דין יולא מדרך זה הייתי יכול לפרש הכתוב כדברינו שכבר הרשות נחונה לנו לפרש הכתוב הגם שיהיה בסדר אחר משונה מדברי הראשונים כל שאין הדין משתנה, אבל כמה שלפנינו ישתנה הדין, אם נתגרשה האם, כי לפי מה שפרשנו שהתורה הקדימה צב' המקראות האב לאם אם אצו יאמר השקנו מים ואמו אומרת השקני מים לריך להקדים אצו לאם, ולדברי רבותינו שאמרו שהם שוים אלא ללד שהוא ואמו חייבין בכבוד אצו אם נתגרשה שאין טעם זה רלה יקדים לאצו רלה יקדים לאמו. וכן אמרו שם בקידושין בשאלת צן אלמנה אחת את רבי אליעזר ורבי יהושע, וזה לשונם נתגרשה מהו אמר לו הטל להם מים בספל וכו' ע"כ. הרי לסדרת ר"א שקולים הם ממש^(י). ואולי כי לפי מה שדרשו ז"ל שם בתורת כהנים וזה לשונם איש חין לי אלא איש אשה מניין תלמוד לומר תיראו אם כן למה נאמר איש מפני שהאיש סיפק בידו אשה חין סיפק בידה לעשות ע"כ, הנה לדברי צרייחא זו נאמר איש למעט אשה צענין הכבוד^(י), אמור

אור בהיר

וגו' והיה לפי"ו פ"י תיראו מלשון ראיית עינים. (יז) לשון רבים, שהם ב' דברים, ומיהה אחת שהם בחינה א'. (יז) פ"י הסמיך חיבת אביך לחיבת כבוד. (יח) פ"י הגם שמאחר בפסוק חשנין ליה מוקדם, מאחר שסמוך לענין, למשל תמרים חשונים יותר מרימונים הגם שמאחרים בקרא, מאחר שסמוך לחיבת ארץ (ברכות מ"א). (יט) גם לענין הלכה, ואין אנו יכולים לזוז דבריהם ולומר שאינם שקולים, אבל עכ"פ קשה לדבריהם שמהכ' נראה שהאב קודם צב' מקומות וכו"ל, והגם שבגמ' אמר ר' יהושע ממנו נשמע לר"א. (כ) שדוקא בכבוד צין איש לאשה, שהאשה חין ביכלתה לעשות כבוד אם בעלה לא יכסים, אבל המורא

אין ג' גבר
אין ד' ח' ח'
אין א' א' א'

פ"י, ולא
היו אשה
ואביו
אמו, זכו
f איש^(י),
יס, אי"כ
ז", אבל
או. כאן
ירא את
אם, לפי
יו מפני
עבתתי
(ואם),

אין הגוים,
זר אומר
ש מנני"י
אין נוכח
זה הפך
צטוק לא
ו. שמוכל
' אם כל
ו למעט
שאין לה
הוא סיפ
יעוט זה
ס יכתוב
יש ואין
של דבר
רי היא
יה אריך
זו אריך
הוכיחו
ד, ואין

ל"ו:
יעקב

אור החיים

מעשה שלענין הכבוד נאמר איש אמו וגו' ובאם אינו ענין, וכפי זה ישנה להקדמת אם בצחינת הכבוד^(א), וכל זה ליישב זרייתא דתורת כהנים^(ב). אבל לדרשת רבי שדרש שהקדים הכתוב אם לא בצחינת המורא וכו' עדיין קשה. ואולי כיון שאין זה אלא דרך אגדה ואין יולא מזה דין הדרשה שדרש, שהרי סוף סוף הקדים הכתוב אם לא שהיה לו לומר איש יירא אביו ואמו^(ג), והגם שהוכרח הכתוב לדבר בסדר זה לומר איש למעט אשה מחויב הכבוד ולומר תיראו לרבותה בצחינת המורא^(ד). אף על פי כן סוף סוף הכי סדר האם קודם לאב והאגדה נחלית ברמז כל שהוא. עוד נראה לומר כי התנאים לא נראה להם לומר שלמד שהסמיך הכתוב זכרון המורא לאב ויהיה גדול מאם. מטעם שהכתוב הוכרח במעשיו לדבר בסדר זה איש וגו' תיראו^(ה) כדי שידרוש מיעוט ורצוי בנשים, וכיון שכן נאמר בפה מלא שהקדום בפסוק הוא הראשון, ואמר תיראו לבסוף לא להסמיך לה אלא כדי שיהיה במעלה יותר מהאם אלא לדרוש ממנה ריבוי חיוז האשה במורא הורים. עוד נראה לומר טעם שאמר לשון יחיד וגמר אומר לשון רבים, נחכוון לומר כי כשהבן יהיה ירא מאביו גורם גם כן שצנו יהיה ירא ממנו, איבעית אימא למא שקדם בדבריניו במקומות אחרים (ויחי מ"ט ג') כי שורשי הקדושה ונגדיהם הנמלאים במוליד יעשו כיוולא בהם בנולדים. ואיבעית אימא מדרך המוסר כי כשיראה הבן שאביו מזולל בכבוד אביו יפקע כלילת

מוראו גם כן ממנו, וכשאדם ירא מאביו וכו' הבן לוקח מוסר. גם ישרישו בנפש הבן צחינת מפעל העובדי^(ו), ונמלא מקיים צ' מוראים, והוא אומר איש לשון יחיד תיראו לשון רבים, כי במורא א' יראים צ', וזה אומרם (אבות פ"ד) מלוא גוררת מלוא. או יאמר על דרך מה שפסק הטור סימן ר"מ וזה לשונו ונראה לי כיון שהוא רשע אינו חייב בכבודו כדאמרין (צ"ק ל"ד): גבי הניח להם פרה גזולה חייבין להחזיר משום כבוד אביהם, ופריך בש"ס והלא לאו עושה מעשה עמך^(ז) ואין חייבין בכבודו, ומשני כשעשה תשובה, אלמא כל שלא עשה תשובה אין חייבין בכבודו עכ"ל סובר הרב שאין להחזיקו בעשה תשובה אלא כשראינוהו שעשה דוקא. והוא מאמר הכתוב איש אמו ואביו פירוש איש שמתנהג עם אמו ואביו כמנהג אב ואם לזה תיראו אבל מי שמזולל בכבוד אביו ואמו פטור ממורא^(ח). וחיבת אמו ואביו חוזרת לאיש המוליד ונמשכת גם כן לתיראו^(ט) להגיד על מי צאה מלות תיראו והבן. וגם לפי מה שכתבתי בחבורי פר"ח והעמדנו דברי רמב"ם שכתב שמן הכהן מוחזק בחזר בתשובה^(י), והוכחתו מהכיהא שאמרו בש"ס (קידושין מ"ט) באומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאני לדיק גמור וכו' שאנו אומרים עשה תשובה^(יא) הגם שלא ראינוהו שעשה וכו', ודחינו ראית הטור שהציה מהניח להם אביהם פרה גזולה, כי שאני הכהן שמעשיו מוכיחים שלא חזר בתשובה שהרי עודנה לפרת חטאתו עומדת חיה

אור בהיר

דהיינו שלא לדבר כנגדם וכדומה חייבת כמו האיש. (א) שהוא כאילו נכתב איש יכבד אמו ואביו תיראו. (ב) שבת"כ לא מוכר כיבוד ומורא, אלא אמר סתם נמקום א' הקדים וכו', ויכולים אנו לומר שכוונתו צב' מקומות על הכבוד, משא"כ דרשת רבי בקדושין. (ג) פי' אם יראה הכתוב להקדים דוקא האב יאמר בסדר זה שיהיה האב מוקדם בכל הדדים, אלא ודאי רצה הכי להקדים גם האם מלד א' להוציא דרשת רבי. (ד) פי' מוכרח לומר חיבת איש בלשון יחיד, וחיבת תיראו בלשון רבים, א"כ אין לומר איש תיראו וגו', ובהכרח לומר חיבת איש מלד זה וחיבת תיראו מלד זה, וא"כ בהכרח לומר אחד מצי' אופנים, או איש אמו ואביו תיראו, או איש אביו ואמו תיראו, וכל א' מהאופנים הללו יש כד לומר אביו קודם, ויש כד לומר אמו קודם, ומאחר שהכרח הוא לומר כן היאך מלא רבי מקום לדרוש. (ה) פי' בשלמא אלל ו' המנינים שלא הוצרך הכי' לומר חיבת ארץ צ' פעמים, אלא ודאי רצה להסמיך לה זית שמן ודבש, משא"כ כאן הוכרח לכתוב חיבת תיראו לבסוף, ואין שום סימן חשיבות מה שהסמיך לה אביו, ואין כאן רק כד א' שאמו קודמת מאחר שכתבה קודם. (ו) פי' כי אף יכול ללמד לנו דבר שנעלמו אינו מקיימו. (ז) שהרי גזל. (ח) שהרי אינו עושה מעשה עמך. (ט) כה"ל כה"ל נכתב אמו ואביו צ' פעמים עו"ה, כשיש לאיש אמו ואביו כלומר שידע לכבדם או צנו אמו ואביו תיראו. (י) ודלא כהטור ו"ל. (יא) לחומרא, ופריך גט, וכ"כ הכה אמריין לחומרא שכשר הוא ופריך

אף כי אחרי מוה הכסחם יעמוד צ דבריניו בזמן שא מקום לחוש לחש איש כזה פקע ו עוד יראה על דו עובדא דהכוא ג (י"ד) לפני עור ל כאן תיראו לשון דכתיב איש אף ו ועל המחירה לו

ואת שצחתי ו (ל"ג: מני שלא ישמע לו דכי אני ה' שאתה לטעם אהב ואביו כי כמשפט הזכ שאינם חמורים למתים, א"כ למנ חמוריה^(יב) שהיה צזה לא היה לרין שאר מלות קלותי צפרק ה' מהל' ו גמורים וכו' אבו האחרונים כי ז ומוראם אינו חי צישוב דברי רמז ממרים שחייב ו שעבר קלת עביו צמי שהחזק צ רשעים גמורים אני שרשעים גמ

לכבוד. (לב) ורך שיגעוט צו. (לד) פריך טעם לדבר זה,

אור החיים

הבאות לידם אלו אין חיוב על הבן לירא מהם ולכבדם. והוא מאמר הכתוב כאן איש אמו ואביו תיראו ותנאי הוא הדבר ואת שבתותי תשמרו כולכם אבות וזנים, ודוק מינה שאם האבות לא ישמרו שבתות ה' הרי פקע מצות מוראם כי שקול שבת כנגד כל החורה כולה (שמור"ר כ"ה) ונקרא רשע גמור"ל). עוד יתפרש כל הכי בדרך רמז בהעיר עוד למה אמר שבתותי לשון רבים ולא לשון יחיד בדרך הרגיל בכל החורה. ורז"ל אמרו (שבת ס"ט): שבת ליתן שמירה אחת לשבתות הרבה, והכוונה בזה שאם עשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה בהעלם שבת (פי' שבת עיקר שבת) אינו חייב אלא מעלת אחת. ונראה ע"ד מה שאמרו בסה"מ (ח"א ה"ג) כי שבתותי ירמוז ללילה וליום, וז"ל דא שבתא ומעלי שבתא כי לילה כיום יתקדש, וללד שבתות לילה אינו שוב לקדושת יום כי הלילה הוא בחינת אור המתיחס אליו בלבד והוא בחינת שמור, והיום הוא בחינת אור עליון המתיחס אליו בחינת חסן המשפיע באור הלילה כידוע ליודעי חן ולזה יתיחס אליו כעודת חז"ל, ולזה אמר בזוהר (ח"ב פ"ח) כי סעודת לילה היא סעודת חקל תפוחין קדישין וסעודת יום היא סעודת עתיקא קדישא אב הרחמים, ולזה יקרא קידוש היום בלשון חז"ל (פסחים ק"ו). קידושא רבא. ושמעתי גם ראיתי כתוב (בסוף שו"ע האר"ז) ל' מעשה שצמי רב"ע עמד עושה אחד וכחז בראיות כי יום שבת יקדים בו היום ואח"כ הלילה ונתגלה הדבר להרב על ידי נס וסחר מועלותיו וכו' דרשו מעל ספרו (אגרת שבת), וכנגד דעת עושה זו דבר הכתוב ואמר איש אמו ואביו תיראו הקדים אם לאב והשוה למצוה זו מצוה השבת ואמר ואת שבתותי שהם לילה ויום וכו' לומר שגם בהם יקדים בחינת האם שהוא הלילה לבחינת האב שהוא היום, שכסדר הורים כן סדר שבתות

אף כי אחרי מותי, אבל כל שאין הוכחה כזו מן הסתם יעמוד בחזקת שחור, גם לפי זה יעמדו דבריו בזמן שאנו רואים ודאי שאינו מכבד ואין מקום לחוש לחשוכה, וכדומה להניח פרה גזולה, איש כזה פקע כבודו ומוראו מצניו כאשר עשה. עוד יראה על דרך אומרים ז"ל (מ"ק י"ז) בהיה עובדא דכהוא גברא וכו' ושמעתי) ושמתיה משום (י"ד) לפני עור לא תתן מכשול, והוא מאמר הכתוב כאן תיראו לשון רבים הגם שלא לזה אלא לאחד דכתיב איש אף על פי כן המלוכה מוטלת על הירא ועל המחירא לבד יגרום לְמַעֲוָה שלא ירא שלא יסובבה לישל:

ואת שבתותי תשמרו וגו' (י"ז). רז"ל אמרו (ב"מ ל"ב) מנין שאם אמר לו אביו חלל שבת וכו' שלא ישמע לו דכתיב איש אמו וגו' ואת שבתותי וגו' אני ה' שאתה ואצרך חייבין בכבודי ע"כ. הנה נטעם אתה ואצרך וכו' שדרשו מאומרו אני ה' מוזן כי כמשפט הזה יהיה בכל מצות החורה הגם שאינם חמורים בשבת כגון השבת אצידה וליעמא למתים, א"כ למה לא הסמיך אלא מצוה שבת שהיא חמורה"י) שהיה לו להסמיך מצוה אחרת קלה, גם בזה לא היה צריך לנתינת טעם אני ה' להבין ממנה שאר מצוה קלות"י). ויתבאר ע"פ מה שכתב רמב"ם בפרק ה' מהל' ממרים וז"ל היו אביו ואמו רשעים גמורים וכו' חסור לו להכותם וכו' ע"כ. ודייקו כל האחרונים כי דוקא להכותם חסור אבל כבודם ומוראם אינו חייב בו. והעליתי בחיבורי על יו"ד בישו דברי רמב"ם עם מה שכתב בפרק ו' מהלכות ממרים שחייב לכבדם, כי לא כתב כן אלא צמי שבער קלח עבירות לחיובן באקראי, וכאן מדבר צמי שהחזק ברשע גמור, ולזה דקדק בלשונו רשעים גמורים ולא הספיק לומר רשעים. וסובר אני שרשעים גמורים הם עוברים על כל העבירות

אור בהיר

לכבוד. (לב) ורק באופן זה אמר בש"ס כשעשה תשובה בידוע דוקא. (לג) ההוא גברא דמכה לבנו הגדול והיה אביו גורם שיבעט בו. (לד) מה קשר מצוה שבת למורא הורים. (לה) דמשמע דוקא במצוה שבת לא ישמע אל אביו. (לו) כי כלום צריך טעם לדבר זה, הלא פשוט הוא, ומוזן מעצמו, אלא לאו להבין שאר מצוה קלות. (לז) וכאן הוא א"כ מה שסמך דוקא מצוה שבת.

הבן מפעל אומרו יא א' גוררת סימן ו חייב ו פרה ו פריך חייבין א עשה : שאין שעשה פירוש ס לזה פטור המוליד : מצוה פר"ח מוחזק בש"ס שת לו עשה ודחינו פרה א חזר ז חיה לא זכר שת רבי יאה הכי א"כ אין מו ואביו יוא לומר דאי ראה כאן רק (י' שהרי זר שידע וא וצריך

אני יהוה אלהיכם: אל תתפנו אל

לקט בהיר

רש"י

נפ"מ אחיו מהם קודם (ומה שאמר רש"י צפ" ויקהל
"הקדים" להם שמירת שבת עיי"ש טעמו), אלא מאחר
סמך צ' הדברים צימד רטנו צוה שאין אחד מנטל חצירו,
שכלל הסמיכות היינו אומרים שהפה שאמר וזה לנו לשמור
ולעשות את כל התורה הוא הפה שהמיר וזה לירא מאציו,
ואין נפ"מ איו מזה קטנה. או גדולה חמור או קל או אם
הוא בעשה ולא מעשה, כולם בטלים לגבי מורא האב, ובפרט
שמאניו כן שהתורה ביטל את השבת לגבי קרבתו או לגבי
מזות מילה צומנו וכדומה, וזה מה שכתב רבינו בלשון
חע"פ "שהזהרתך" פי' אני הוא שצוית את התורה ואני

הזהרתך על מורא האב, וסיום הדרשה הוא במאמר הסמוך עיי"ש: (יב) פי' הגם שמזות שבת חמור הוא מאוד שקול
כנגד כל התורה והוא בעשה ולא מעשה, חעפ"כ הטעם שנתן הכתוב שלא לנטל השבת שייך בכל המזות כדלקמן במאמר
הסמוך: (יג) אמר בכבודי, הגם שהמדובר מיראה, לפי שלגבי הקב"ה אין שום נפ"מ בין כיבוד למורא, שאם יעשה אדם
מזות עשה ליתן כבוד להקב"ה הרי עשה זאת מפני היראה מאחר שכן צוהו, ואם לא יעשה כן הרי עבר על דבריו והעני פניו
ועשה נגד רטנו ולא ירא ממנו, ואם קיים מזות לא מעשה הרי כבודו שמוע עלמור מאיסור לשמוע בדבריו, וכל החילוק בין
מורא לכיבוד רק אצל אציו, שאם יעשה לו נחת רוח בלי צווי אין זה יראה רק כיבוד, וזה מביא רש"י מאמר חז"ל איו מורא
ואיו כיבוד בסוף מאמר זה שגראה שאינו במקומו, לומר, שאפילו אציו צוה עליו דבר א"כ נכנס בגדר מורא חעפ"כ לא
ישמע לו לנטל אפילו מזות עשה (מ"ל), עוד יש לומר טעמו של רבינו בסמיכות זה, שכן הסתם לא היה מביא רש"י מאמר
חז"ל זה איו כיבוד ואיו מורא, שאין זה עבודתו, אצל מאחר שאמרנו שינטל דברי אציו לגבי מזות התורה, הרי הוא עזות
פנים, א"כ מה זה מורא, לזה הביא מאמר חז"ל שמורא הוא לא ישב במקומו וכו' וכו' שזה לא ינטל מזות התורה
(נח"י): (יד) כאן הוא סיום וגמר הדרוש עו"ה: מדקמן הכתוב צ' מזות צימד שבת ומורא הורים וכתב אחרים אני ה'
"אלקיים" פי' אלקי שלך ושל אציו, הראה צוה שצריך לקיים שניהם ולא ינטל אחד את חצירו, לזה, אם ישמע לאציו הרי
ביטל את השבת, או אחד משאר מזות (וממילא שגם כיבוד ומורא האב לא קיים שהרי באופן זה אין כאן מזוה), אצל אם לא
צייט ליה הרי קיים את השבת וגם לא ביטל מזות מורא האב, שהרי האב חייב בכבודי ואני צויתיו שלא לומר לך לחלל שבת,
אדרבה צויתיו לומר לך שמור את השבת, א"כ אין בדבריו כלום, ולא עברת על דבריו, אדרבה קיימת את דבריו שהיה צריך
להיות שמור את השבת (ג"א): (טו) המיוחד לו, וזה יראה שאין עמו כיבוד: (טז) פי' בלא צווי ובקשה אלא מעצמו, לזה
יש בו כיבוד ואין בו מורא, אצל אם צוה אציו להאכילו נכנס בגדר יראה, וכבר אמרנו שלגבי הקב"ה אין זה בלא זה, שהרי
צוה על עשה ועל לא מעשה א"כ כל שצוית כיבוד וירא, וכל שעשה הפך רטנו ביטל הכיבוד והיראה: (יז) ודאי שאין
פירושו שאסור לחזור פניו לנד ע"ו, שזו אין צמיאות להשמר ממנו, גם אין פירושו אל תפנו עייניכם בו, שא"כ היל"ל אל
תצטו וכדומה, ודאי שהוא פניית המחשבה והדעת, וכאן נאמר מחשבת ע"ו אפילו בלי מעשה (אורח"ח), וזו דעת חכמים

אור החיים

מעלי שבתא ושבתא ולא כדעת הטועים הזכר:
ד. אל תפנו אומרו לשון פנייה"י, לאסור צחינת אלהים אחרים התיחס לה צחינת אחרים,
מחשבת עבודה זרה, שלא יהיה פונה וכשהאדם חושב זה הם פונים אותם לנד פנים"י,

אור בהיר

לד) ולא אמר לשון עבודה.
של) פי' עושה מאמוריים פנים, ולפי רמז זה יהיה הפי' אל תפנו אל תעשו אותה פנים, וזה אמר אל
תפנו, ולא אמר אל תחשבו וכדומה, כדי לרמוז ג"כ דבר זה.

מעון ורחמן ד
צבון אגא י
תכסון נכסח
צרעוא צבון

חל"י, פלה כ
חלילים הס"י
לעשות* חלבו
לאחרים, ולא
לעמכם אצל
(שמות כ"ג) לא י
(ה) וכי תזבד
שלא תהא זבי
הזמן הזה (ח"י)
הרי כבר נאמו
וגו': לרצונכם
מנת נחת רוח
החשבו עליו מו
לרצונכם. אן
ש"י אה. שאתה

האלילים

שיכיה לאחד,

ואלהי מסג
כל
צורך לחזור ולל
שיכוין למה ש

מ) וכי לא מות

איסי בן יהודה אומר אם אפשר למצוה שתעשה ⁸⁰²
 על ידי אחרים תעשה היא ע"י אחרים ויתעסק ⁸⁰³
 בכבוד אביו. פי' בזה הוצרכנו ששתיהן לפניו,
 אבל כשהתחיל כבר במצוה ובאת לידו מצוה
 אחרת, הא קי"ל בהדיא שהעוסק במצוה פטור
 מן המצוה ⁸⁰⁴, ואפי' כשאפשר לעשות שתיהם ⁸⁰⁵.
 והלכתא האב או הרב או הנשיא שמחל על כבודו
 כבודו מחול, אלא דהדור בעי ⁸⁰⁶, אבל מלך שמחל
 על כבודו אין כבודו מחול, שנאמר ⁸⁰⁷ שום תשים
 עליך מלך שתהא אימתו עליך, ואם מחול כבודו
 לא תהא אימתו עלינו ⁸⁰⁸.

7 ← [לב, ב] תנו רבנן מפני שיבה תקום יכול אפי'
 מפני זקן אשמאי. פירש"י ז"ל ⁸⁰⁹ זקן אשמאי
 רשע מלשון אשם, וליאת דבהא היכי פליג איסי
 בן יהודה, שהרי אפילו בכבוד אביו אמרו דדוקא
 בעושה מעשה עמך ⁸¹⁰, ואנן קיימא לן כאיסי בן
 יהודה ⁸¹¹, ואפי' הכי אמר' בגיטין ⁸¹² ומקמי
 פלגאי ניקום ⁸¹³, ולפיכך פי' ר"ת ז"ל ⁸¹⁴ אשמאי

הבן עובר משום כבוד אב, אבל לדעת רבנו היא
 עברה מחודשת דנתכוון לאכול בשר חזיר וכו',
 ונפ"מ בהודיעו שמחל לו. ⁸⁰² כ"ה ברי"ף,
 ולפנינו: ליעשות. ⁸⁰³ לפנינו: וילך הוא.
⁸⁰⁴ ברכות יא, א, וש"נ, וכ"כ הרמב"ן ור"ן ונמוק"י
 דהכא מירי בשנודמנו שתייהם לפניו. ⁸⁰⁵ כ"ד
 הראב"ד (הובא ברשב"א ב"ק נו, ב, ע' בשטמ"ק
 שם), אבל תוס' סוכה כה, א, ד"ה שלוחי, ובבא
 קמא נו, ב, ד"ה בההיא, כתבו דרק כשא"א לקיים
 שתיהן אמר' דפטור מן המצוה, וכ"כ רבנו בפשיטות
 בחי' לסוכה שם, וע' גם בחי' לגדרים לג, ב, ובשיטה
 לר"א אשבילי ברכות יא, א, ובחי' הרד"ל כאן כתב
 דצריך להגיה ברבנו, וצ"ע, וע' ביאור הלכה סי' לח
 ד"ה אם צריך לטרוח. ⁸⁰⁶ כדאיתא במעשה
 דרבא לגבי רב שמחל, וכ"ש בנשיא דבעינן הידור,
 וסבר רבנו דה"ה באב, וכ"כ המאירי, וכ"כ בקיצור
 פסקי הרא"ש סי' נג, אבל ברא"ש גופיה פסק כן
 להדיא רק לגבי רבו, וברבנו יהונתן ופסקי ריא"ז
 משמע דרק ברבו איתמר האי דינא, שכן לאחר
 שכתב ורבנו יהונתן דאב ורב ונשיא שמחלו כבודם
 מחול, כתב: ואע"ג דכבוד הרב מחול, הידור בעי
 למיעבד ליה, וכע"ז בריא"ז: ואעפ"כ כשרבו מושיט
 לו ידו ראוי להדרו לעמוד מפניו, ואולי לא נקטו
 נשיא משום דלא שכח בזמננו, אך מ"מ אב הוה
 להו למנטק, וברמב"ם בהל' ממרים פ"ו לא הוכיר
 באב, ובטוש"ע י"ד סי' רמד סעיף יד הנכירוהו רק
 לגבי רב ונשיא. ⁸⁰⁷ דברים יז, טו. ⁸⁰⁸ ע'
 במקנה שביאר החילוק בין מלך לשאר אנשים שצריך
 לכבדם. ⁸⁰⁹ ב"ה זקן אשמאי. ⁸¹⁰ בבא
 מציעא סב, א, וש"נ. ⁸¹¹ כדאיתא לקמן לג, א.

שהוא בור, כדמתרגמינן והאדמה לא תשם ⁸¹⁵
 וארעא לא תבור, וקרינן גמי לפתחים שאין להם
 מזווה ומשקוף פתחי שמאי כדאיתא במנחות ⁸¹⁶.
 תלמוד לומר זקן אין זקן אלא חכם שנאמר
 אספה לי שבעים איש מוקני ישראל. לאו גזירה
 שוה היא כדברי רש"י ז"ל ⁸¹⁷, דאם כן נבעי
 סמוך כי התם, אלא גלוי מילתא בעלמא הוא
 דאשכתן זקן מלשון חכם ⁸¹⁸.

רבי יופי הגלילי היינו תנא קמא איכא בינייהו
 דיניק וחכים לתנא קמא ⁸¹⁹ יניק וחכים לא ולרבי
 יופי הגלילי אפי' יניק וחכם כיון שקנה בחכמה ⁸²⁰.
 תמיהא מילתא ⁸²¹ לרבי יוסי הגלילי שיבה דכתב
 רחמנא למה לי, דאי חכים אפי' יניק גמי, ואי לא
 חכים, כי הוי זקן ובעל שיבה מאי הוה, דהא לא
 אשכתן מאן דמחייב קימה לזקן אשמאי אלא
 איסי בן יהודה בלחוד ⁸²². תירצו בתוספות ⁸²³
 דאיצטריך לאשמועינן דיניק וחכים מחייב בכבוד
 זקן וחכים, ואע"ג דתלמידי חכמים אין עומדים

812 [סב, א, אך הרמב"ם השמיט דין זה, ובע"כ
 דסבר דגניבא לא היה נחשב אצלם לגדול הדור ולא
 רצה לקום אלא מפני מידת חסידות, וכיון שהיה
 פלגאי לא רצו להתנהג במידת חסידות, ומחייבת
 קושיית רבנן]. ⁸¹³ כ"ה הרמב"ן ור"ן, וע' בתוס'
 ופגי"י. ⁸¹⁴ ה"ד בתורה זקן אשמאי ובתוס'
 הרא"ש, וכ"כ המיוחס לר"י הזקן, רא"ש, תוס' רי"ד
 ומאירי, וע' להלן בהערה הבאה. ⁸¹⁵ בראשית
 מז, יט, ורבנו יהונתן כתב שני הפירושים, ור"ה בן
 שמואל כתב דהוא עם הארץ, אבל כתב ע"ז שהוא
 מלשון הפסוק ואשמה הנפש ההיא, ורבנו יהונתן כתב
 גם פי' גוי, וכן הוא באוצה"ג (חלק הפירושים) בשם
 הגאונים, וע' בשיטה לא גודע למי. ⁸¹⁶ לג, ב,
 וראה ערובין יא, א. ⁸¹⁷ ב"ה מוקני ישראל.
⁸¹⁸ כע"ז כתבו בתורה ואין זקן, וע' ברש"ש
 מה שהקשה עליהם, אמנם לדברי רבנו ל"ק.
⁸¹⁹ לפנינו: תנא קמא סבר וכו' ר"י הגלילי סבר,
 ושמא אין כוונת רבנו כאן לצטט אלא לפרש.
⁸²⁰ "כיון שקנה בחכמה" ליתא לפנינו, וכנ"ל.
⁸²¹ כ"ה בתורה מאי שנא, וע' ברא"ש שהקשה
 הקושיה גם לרבנן, וע' קרבן נתנאל שם.
⁸²² וכ"כ הר"ן ונמוק"י ועוד דר"י הגלילי סבר
 כת"ק לגבי זקן אשמאי, ולכאורה קושייה זו קשיא
 רק לפי רבנו שכתב לעיל ד"ה תנו רבנן כפי' ר"ת
 דאשמאי הוא עם הארץ, אבל לרש"י שפי' שהוא
 רשע, יש לומר דר"י הגלילי מחייב להדר פני עם
 הארץ ואיסי מחייב גם בפני רשע, וכע"ז סבר
 היראים סי' רלג, ע"ש בתוספות ראם אות ה, וצ"ע
 ברש"י ד"ה אי סלקא דעתך שלא כתב כן.
⁸²³ בתוס' הרא"ש ור"ש ב"ר יצחק, וראה להלן.

זה מפני ז
 תלמידי ז
 וקורעין זו
 והוה ליה
 זה כשהם
 מפניו יני
 ברבו שא
 ק"ל תיפר
 היה מדקן
 חכמים מו
 אלו הן ד
 זה נכון ז
 ממנו היי
 היה פטור
 ותנא קמא
 למסמך זי
 יטריח, וז
 והדרת פנ
 שפיר דאן
 משיבה זא
 והא דאמו
 חד לזקן
 דליהוי זי
 טפי, ולא
 שלא נטו
 לטעות בו
 גוונא דרי
 824 לג,
 כתבו דכל
 הוא רק ז
 הרא"ש ז
 ובמאירי
 ואפי' אשו
 יהודה, וק
 אמר רבי
 לג, א.
 שם אות
 829 וכ"ד
 אמר ר' ז
 שם תרוץ
 831 וכ"כ
 מאורלינש
 ומקנה.
 כה, לו.
 ובמצוין ז
 וביניהם ז

איכפיד הא מסחמא קמו מקמיה שחרית וערכית ולא אדעתא, ומשום חשד נמי ליכא דהרואה אומר דודאי מחל להם רבא ולא יחשדום מעתה, אלא על כרחך דאין יכול למחול ואיכפיד משום חשדא, ומשני הש"ס שפיר דלעולם יכול למחול ואפ"ה שפיר איכפיד דנהי שקמו שחרית אפ"ה איכא חשדא דרואין דהא הידור בעי מיהא למיעבד ולא עבדי, כן נ"ל. ומה שיש לדקדק עוד בזה יבואר שם לקמן בלשון התוספות. ודו"ק:

אשכחן בקרא אלא בלשון חשיכות בשיבה טובה, גם שב גם ישיש [איוב טו, י] ועטרת תפארת שיבה [משלי טו, לא], מ"מ כיון דפלגינהו רחמנא בתרתי בתד כתיב קימה ובאידיך הידור קא סלקא דעתין דהכי קאמר דתרי מילי נינהו, והיינו דקאמה מפני שיבה תקום יכול אף זקן אשמאי, ולא קאמר יכול אף שיבה אשמאי, אלא על כרחך כדפרישית דעיקר הכוונה דחה מינייהו איירי באשמאי והיינו זקן דלא כתיב ביה אלא הידור, ואהא מסיק דאפ"ה אין זקן אלא חכם. ונראה לי דמלישנא דזקן גופא דייק לה, דלכאורה לשון שיבה לאו שם דבר הוא על האיש אלא כדכתיב גם שב, אבל לשון שיבה היינו על הימים אחר שהגיע לימי שיבה, ואם כן בזקן נמי הוה ליה למיכתב כהאי גוונא והדרת פני זקנה, והיינו שהגיע לימי זקנה כדכתיב [ישעי' מו, ד] עד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול, ובלשון חכמים נמי [אבות פ"ה משנה כ"א] בן ששים לזקנה בן שבעים לשיבה, אלא על כרחך מדכתיב לשון זקן היינו חכם, כן נ"ל ליישב שיטת רש"י.

שם ת"ר מפני שיבה תקום יכול אפילו מפני זקן אשמאי. ופרש"י אדם רשע ועם הארץ. והקשו בתוספות דהא מצוה אפילו לנדוהו ולהכותו ולקללו, ופירשו בשם רבינו תם דהיינו בור ועם הארץ. ולענ"ד נראה דודאי לישנא דאשמאי דחקו לרש"י לפרש כן, דמה שפירש רבינו תם מלשון פתחי שמאי אכתי שמאי לחוד ואשמאי לחוד. ומה שהקשו בתוספות דאף לנדוהו ולקללו מותר, נראה דהיינו דצריך לענשו וליסרו אבל מ"מ אפשר דגזירת הכתוב הוא לקום מפניו ולמיעבד ליה הידור, כדאשכחן ברבי יוחנן דקמו מפני סבי דארמאי ואמר כמה הרפתקאה דערו עלייהו, ואם כן אפשר דבזקן אשמאי נמי מחייב מהאי טעמא מגזירת הכתוב. ולכאורה ראה לדבר מהא דאיתא בסוף פרק כל הגט [לא, ב] דרב הונא ורב חסדא הוו יתיבי תליף ואויל גניבא מקמיהו אמר חד לחבריה ניקום מקמיה דבר אוריין הוא וא"ל אידך מקמי פלגאה ניקום, ואשכחן נמי עובדא בסוף פרק הניזקין [סב, א] ברב הונא ור"ח וגניבא גופא דאמר חד לחבריה בהאי לישנא ממש, א"כ הנראה מזה דפלוגתא דרב הונא ור"ח היא אי חייב למיקם מקמי רשע או לא, דהא גניבא דפלגאה הוי עד שרצה מר עוקבא למסרו למלכות כדאשכחן בגיטין (דף ח') [ו, א], ואפ"ה בעי למיקם מקמיה. וראיתי להר"ן ז"ל דאדרבא מהאי עובדא דגניבא מקשה על שיטת רש"י מההיא דא"ל אידך מקמי פלגאה ניקום, ונראה מדבריו דליכא פלוגתא בהא מילתא אלא מאן דבעי למיקם מקמיה לא היה ידע דפלגאה הוא ולבתר דשמע הודה לו. ולמאי דפרישית מסוגיא דסוף פרק הניזקין לא משמע כן, אם לא שנדחוק לומר דהני תרתי עובדי בחד זימנא הוו, ולישנא לא משמע הכי³⁰⁹.

אלא דמ"מ אין זה מספיק דאכתי לית לן לאוקמי סתם לשון שיבה וזקן ברשע, דאע"ג דפשטא דקרא משמע דבתרי גברי איירי ובתרי מילי אפ"ה לית לן לאוקמי ברשע אלא דשיבה היינו שהגיע לימי שיבה דהיינו בן שבעים שנה ומשום הכי כתיב ביה קימה, וזקן היינו בן ששים שנה ומשום הכי לא כתיב ביה אלא הידור, ונהי דלמאי דמסיק אין זקן אלא חכם תו ליכא למימר הכי, ועוד דהא למסקנא קימה והידור נמי ליכא לאוקמי במילי מילי דאדרבה הוקשו להרדי כמו שנבאר, אלא דמ"מ אף למאי דסלקא דעתין מעיקרא נמי לית לן למימר דמשום דאיירי בתרי גברי הוי מוקי ליה ברשע וממילא דלאיסי בן יהודא נמי לאו מהאי טעמא הוא, אלא על כרחך דפשטא דלישנא דסתם שיבה משמע ליה לרש"י דאין לחלק כלל במה שהוא רשע דאפ"ה בכלל לשון שיבה הוא, כן נ"ל בשיטת רש"י ז"ל. ודו"ק:

רש"י בד"ה אין זקן אלא זה שקנה חכמה ולשון נוטריקון דיבר הכתוב וכו', עכ"ל. ולכאורה מלשון נוטריקון לא שמעינן אלא זה קנה אבל אכתי אין כאן רמז על שקנה חכמה, אלא משום דאמרינן בעלמא [נדרים מא, א] דדא קני מה חסר ודדא חסר מה קנה ואם כן אי אפשר לפרש סתם לשון זה קנה אלא על מי שקנה חכמה, כן נ"ל³¹⁰.

ובעיקר פירוש רש"י שכתבתי דאפשר דגזירת הכתוב הוא, אף דמלשון שיבה ודאי אינו מוכרח דאדרבה שיבה לא

309. עי' בביאורי הגר"ם על הר"ס ג עשה י"א (ח"א עמ' ק) תמה מאוד ע"ז דהתוס' לא הקשו כלל מצד דצריך לנדוהו ולקללו, (דזה כתב המרדכי), אלא מצד דמותר לבוהו ואפ"י אביו רשע א"צ לכבדו, וכ"ה הקושיא בכל הראשונים, ולפי"ז אין מקום לת"י רבינו, וע"ש עוד בזה. [הנהגה מה דנקט רבינו בלשוננו דגניבא רשע היה ע"י בלשון החת"ם בקובץ שו"ת סי' י"ח כתב שהיה ת"ח גדול וצדיק רק שהיה פלגאה יע"ש, גם בתשב"ץ ח"א סי' קמ"ז ובמהרש"ם יו"ד סי' פ"ז כתבו שהיה חכם גדול רק שהיה פלגאה ומשום כך לא חלקו לו כבוד כי היה בעל מחלוקת, ומשמע דלא היה רשע]. 310. ובתשו"י חתם סופר יו"ד סי' רל"ג. ביאר בעני"א דיש ב' מיני שיבה א' בעצם שהגיע לשבעים שנה כמש"כ הרא"ש בשמעתין וכמה הרפתקאי דערו עליה, ויש שקנה השיבות בקנין ולא בעצם דהיינו שיגע התלמיד ותיק בינקותו וזכה מטעם זקנים, והיינו דאמר מפני שיבה בעצם תקום, ומפני זקן זה שקנה השיבה שבתחלת קרא גם כן תקום והדרת. ועד"ז עי' במרומי שדה כאן.

מצוה להכותו ולזלזלו ואיך הו"א שיתחייב לכבדו. וכמו"כ הקשו בתוס' רי"ד ור"ן ושיטה לא נודע למי. ובריטב"א ושיטה קדמונית הקשו כמו"כ והוסיפו דכה"ג דאינו עושה מעשה עמך גם באביו פטור מלכבדו. וכ"כ הגר"א (יו"ד רמ"ו). [ומה"ט פירשו הסוגיא באופן אחר].

וראה מש"כ בפני יהושע בשיטת רש"י דהו"א שאעפ"י שמותר לבזותו מ"מ מצוה לכבדו עי"ש. [ומצינו כמו"כ בכיבוד אב בשיטת הרמב"ם וראה מש"כ בזה לעיל (אות א)] ומעתה י"ל דהרמב"ם ס"ל כרש"י ומה"ט הוכיח מהכא דחייב בכבוד אביו רשע. וכ"כ בנמוקי מהרא"י לרמב"ם (ממרים).

ואמנם י"ל דכוונת רש"י ברשע בשוגג, וס"ל דכה"ג לא מיקרי אינו עושה מעשה עמך [ושו"מ בתשובות והנהגות (ח"א סי' תקכ"ח) שר"ל כע"ז דמיירי בתינוק שנשבה] ושוב אין ראייה לעיקר דינו של הרמב"ם [ואמנם אי"ז מוסכם וכדלהלן (אות ט)].

L

ממזר בכבוד אביו שלא עשה תשובה, ודין מכה וקללה

טו. יבמות (כ"ב ע"ב) מבואר דממזר חייב על מכת וקללת אביו ופריך בגמ' הא אביו אינו עושה מעשה עמך, [שהרי הוא בא על הערוה והוליד ממנה ממזר (רש"י)] וכה"ג בנשיא פטור. ומשני בשעשה תשובה. ואע"פ דהוי מעוות לא יוכל לתקון [שעווננו גלוי ונזכר כל זמן שהממזר קיים (רש"י)], מ"מ אחר שעשה תשובה נקרא עושה מעשה עמך.

ומבואר דכשלא עשה תשובה פטור. ומה דאיתא בגמ' סנהדרין (פ"ה ע"ב) דאין הבן נעשה שליח להכות ולקלל את אביו כתבו התוס' (שם ד"ה כשעשה) דמיירי התם בשעשה תשובה. וכ"כ המרדכי (שם רמ"ג) בשם ר"ת. והר"ן (סנהדרין שם) והריטב"א (מכות י"ב ע"א ד"ה וחסברא) והגר"א (יו"ד רמ"א ט) [יעו"ש ראייתו ומשה"ק עליו בהגהות חשק שלמה (יבמות שם)]. ובלבוש (רמ"א) הביא י"א דס"ל כן. [ובעינים למשפט (יבמות) תמה דכו"ע ס"ל כר"ף והתוס' יחידאה, ולהג"ל מבואר דאינו כן. ובשיטת ר' ירוחם ראה מש"כ בארוכה בברכי יוסף (יו"ד רמ"א, ה)].

ואמנם הרי"ף (שם ה' ע"א) כתב "הני מילי לענין חיובא, אבל לענין איסורא אפילו לא עשה תשובה אסור לו לבן להכותו לאביו ולקללו, דגרסינן בסנהדרין וכו' לכל אין הבן נעשה שליח וכו'". והעתיקו הנמוקי יוסף (שם) והרא"ש (שם פ"ב סי' ג') ובקיצור הפוסקים שם. והמאירי (שם) ובחינוך (מצוה מ"ח) וסמ"ג (לי"ח רי"ט). [וכ"כ בהעמק שאלה (קלי"ד סוף אות ב') בשיטת השאילתות. וכ"כ האגרות משה (יו"ד ח"א סי' קל"ה) בשיטת רש"י עי"ש]. וכמו"כ ס"ל לטור (יו"ד רמ"א). ומש"כ הט"ז (רמ"ו, ז') בתח"ד דס"ל כתוס' צ"ע. [וכמו"כ הק' בעינים למשפט (יבמות)].

אמנם י"ל
שני דהא
לא מיקרי
א רצח ה"ג
ח בצ"ע.
ערוך לנר
א"כ איך
ה"ת (אמר
לגמ' שם.
(ש"ע שם)
רי בשוגג
כוד אביו
דאזלינן
כמו"כ רש"י
למא לאו
זה לשון
ל ומשיב
ל (אות ט)
בשוגג.
קן אלא
דכה"ג

אם היו משולשים יכתבו הסימן, אם היו מסומנין יכתוב כהן. ומה לנו לריבין לכל דקדוק זה אחד מהם ישנה את שמו ויכתוב בשטר יתחבן בן ראובן. אלא ודאי אי איפשר לשנות ולכתוב שם שלא הוחזק בו, שטר זה כמאן דלימיה דמי. הכא נמי כתובה זו כמאן דלימיה דמיא ואין לחתום עליה. אלא כן נוהגין לכתוב בכתובות וגטין של גרים פלוני בן אברהם ושמו המובהק כותבים ואז המון גוים הוא אבי כלם.

ה

ששאלת על האב שזוה לבנו שלא ידבר עם יהודי אחד ולא ימחול לו מה שעשה עד זמן קצוב, והבן חפץ להתפייס עמו אלא שחושש לזוהת אביו. דע שאסור לשנות לשום יהודי אם לא שיראהו עובר עבירה¹ והאב שזוה לשנות לו לאו כל כמיניה לזוהתו לעבור על דברי תורה, שנאמר אני מוראי למעלה ממוראכם. ועוד לא היה האב זוה הדבר עושה מעשה עמך² ואינו צריך לכבדו.

ו

ששאלת אם חייב אדם בכבוד אחיו הגדול מאמו כמו באחיו מאביו. דע שאין חילוק כי כמו שחייב אדם בכבוד אמו כמו בכבוד אביו כך חייב בכבוד אחיו הגדול מאמו כמו באחיו מאביו. ובכתובות פרק הנושא¹ מניא כבוד את אביו² זו אשת אביו ואת אביו זה בעל אביו, אחין כדדריש ואו יתירה מואת אביו לרבות אחיו הגדול. אלמא מיחורא דכתיב גבי אמו קא דריש ליה. ל

ז

וששאלת על אם הגדול שחרף וביזה לאחיו שהוא תלמיד חכם וקטן הימנו בשנים ונידה הקטן בשנים שהוא תלמיד חכם לאחיו גדול בשנים, אם נדויו נדוי משום שדרשו ואת לרבות אחיו הגדול¹.

יפה עשה שנידהו דכיון שאינו נושא פנים לתורה אינו עושה מעשה עמך. ומן הדין אינו חייב לכבדו. ל

ח

כל ת"ח שחורתו אומנותו ועושה תורתו קצב ומלאכתו עראי והוגה בתורה תמיד ואינו מבטלה להתעסק בדברים בטלים אך לחזור אחרי פרנסתו, כי זו היא חובתו כי יפה ת"ח עם דרך ארץ וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון, ובכל עת לבו על גרסתו ובגמרו מלאכתו חוזר מיד לבית מדרשו, והוא נאה דורש ונאה מקיים ולא סאני שומעניה, הוא בכלל רבני כי הכנים אוארו בעול זה תורה ואין להטיל עליו עול משא מלך ושרים. כההיא דב"ב¹ רב

נחמן בר רב חסדא רמא כרגא ארצין אמר ליה רב נחמן בר רב יוחנן עבר מר אדאורייתא אדנביאי ואדכתובי, אדאורייתא דכתיב² אף חוצב עמים כל קדושו צידך וגו' אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע אפי' בשעה שאתה חוצב עמים כל קדושו צידך והם תכו לרגליך ישא מדברותיך, מני רב יוסף אלו ת"ח שמכתתין רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה לישא וליתן בדבורו של מקום. אדנביאי דכתיב³ גם כי יתנו בגוים עמה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך ושרים, אמר עולא כל הפסוק הזה בשון ארמי נאמר, אם כולם יתנו בגוים עמה אקבצם ואם מעט ויחלו ממשא מלך ושרים. אדכתובי דכתיב⁴ מנדה בלו והלך לא שליט למרמא עליהם, ואמר רב יהודה מנדה זו מנה המלך בלו זה כסף גולגלתא והלך זו ארנונא. ותו גרסינן התם ההוא דמי כלילא דשדו אטברי' אמו לקמיה דרבי אמרו ייתבו רבנן צהדן אמר להו לא, ערוקינן, ערוקו. ערוק פלגא שדיה אפלגא. אמו לקמיה דרבי אמרו ייתבו רבנן צהדן א"ל לאו. ערוקינן, ערוקו. ערוק כולוה פש ההוא כובס שדיה אכובס ערק ההוא כובס בטל כלילא. אמר רבי ראיחס שאין פורענות צאה לעולם אלא בשביל עמי הארץ. ורואה אני בדורות הללו לדון קל ותומר, שהרי בימי חכמי הגמרא שהיו נמארים תלמידי חכמים לאלפים אעפ"כ היו פטורין מכל מיני עולין ומסין וארנוניות, כל שכן בדורות הללו שאינם נמארים אחד מעיר ובי' ממשפחה שיש לפטורו מכל מיני עולין.

ושוב הראו לי תשובת שאלה לרבי מאיר הלוי ז"ל וזה לשונה⁵, מהודענא ליה למר, על מאי דכתבנא ליה הא כתבנא משום דליכא אינשי במאחין דעבו למבצא מינאי מסין ותשחורות וארנוניות ולסיועי לביצורא בכל הנהו מילי דמשמעדי אינהו, וטענתיהו כיון דאנא יופי גבו ביחאי ברבית אע"ג דלא נפיקנא בשוקא הריני כשאר בני מתא דלא ילפי אורייתא. ואנא אמינא להו הואיל ותורתי אומנותי בכל יומא קאימנא צבי מדרשא ולא נפיקנא לברא פטיירנא מכל הני עניני, דמאי דזיפנא ברבית כדי שלא אנטרך לבריות הוא. וכיון דמכולי יומא לא צטילנא אפי' שעתא חדא תורתי אומנותי הוא ופטיירנא. ואחיותי להו עובדא דרב נחמן דפ"ק דב"ב⁶ דאמר עבר אדאורייתא ואדנביאי ואדכתובי, ומאי דכתב הרב ר' מייגש⁷ משמיה דרביה, ומה שכתב הרמב"ם ז"ל⁸ וכל הגאונים בזהו עובדא. ואכתי לא אתקרא דעתאי עד דחזינא כתבא דמרי ומשום הכי מפייסנא ליה למר דליהדר לי לאלתר בסגיות חכמתיה ושלומך יפרה.

ודו תשובת הרב רבי מאיר ז"ל. הכין חזינא דהאי טענה דהני עוררין דמעוררין אמאן דהוי תורתו אומנותו ולא

ה-1 פסחים ק"ג, ב-2 ויקרא י"ט, ג-3 ב"ק צ"ד, ב-4 עורא ד, יג; ז, כד. 1 ק, א. 2 שמות כ, יב; דברים ה, טז. 3 הושע ח, י. 4 בחירושו ב"ב ח, א ד"ה כ"א. 5 שו"ת הרמ"ה סימן רמח. 6 ת, א. 7 בחירושו ב"ב ח, א ד"ה כ"א. 8 תלמוד תורה פ"ו הל"א.

באר הגולה עם ציונים מזה"ש

לה. משנה [בנא] מיעט דף ל"ב ע"א, וכתיבף לה שם בנמרה וצנמות דף ו' ע"א [משא דמכב כיוקא יט, ג]:

לה. הרמב"ם שם בפרק (") [ו] הלכה יב, וירש ה"י שם ד"ה ומ"ש [מליט] כיון דרבנן נכנסו יט, כן אסמכתיהו אלאו דלא מקור [נכנסו יט, ח] הרי הם ככלל דבר מורה, או נמי משום דמלי דרבנן הו כבודו של מקום, וקודמיה לכבוד אביו:

לה. טור [עמוד מקטנ] בשם משנה אביו הרמ"ם [כלל טו סימן ה], דלחור לשנה שום יהודי אם לא שילאפו עובר עבירה:

לה. משנה [קדושין כט, ח] דממרה שם בנמרה, וצנמיה שם דף ל' ע"ב:

לו. מומלל דרב אילי וכו', ע"ש:

לז. טור ע"ש:

לה. טור [נסן] בשם הרמב"ם בפרק ו' מהלכות ממרים [הלכה ח] ממשנה יבמות דף כ"ב ע"א [ונמרה שם ע"ב; ר"ף ע"ה, ח; ר"ש שם ט"ז סימן ג, מהא דמנהיגין פה, כ"ח]:

ד"ה

ד"ה

יז לא ישמע לו. דכתיב [ויקרא יט, ג] איש אמו ואביו תיראו [וגו'] אני ה', כולכם חייבים כבודי וינמרה ה' [ג]: יח אין לו לחוש לצואתו. שאסור לשנוא לשום יהודי אם לא שיראהו עובר עבירה, טור [עמוד מקטנ]: יט לפיכך היא פטורה כו'. ונראה דאם אין צעלה מקפיד חייבת בכל דבר שאפשר כמו האיש: מ"ז [כח] אמר לו אביו לעבור על דברי תורה בין מצות עשה בין [מצות] [א] לא תעשה [ב] אפילו [ג] מצוה של דבריהם יז [ד] לא ישמע לו:

מ"ח [כח] לא האב שצוה את בנו שלא ידבר עם פלוני ושלא ימחול לו עד זמן קצוב והבן היה רוצה להתפייס מיד לולי צואת אביו (מ"ז) יח אין לו לחוש לצואתו:

יז אחד האיש ואחד האשה שוין בכבוד ובמורא של אב ואם אלא שהאשה אין בידה לעשות שהיא (טו) משועבדת לבעלה י"א לפיכך היא פטורה מכבוד אב ואם בעודה נשואה [ב] ואם נתגרשה [ג] או נתאלמנה חייבת:

ל"ה מפור חייב בכבוד אביו ובמוראו (יז) [כח] אפילו היה אביו רשע ובעל עבירות מכבדו ומתירא ממנו: הגה ב [בט] [ג] ויש חומרים (טו) דאינו ממוינ (טו) לכד אביו רשע י"א אלא אם כן עשה י' משונה: L

(מ"ז) אין לו לחוש לצואתו. שאסור לשנוא לשום יהודי אם לא שיראהו עובר עבירה, נמלא שהאב מורה אחרו לעבור על דברי תורה, [ש"ח הרמ"ם כלל טו סימן ה]: (יז) אפילו היה אביו רשע, נלמד מהא דליתא פרק הנחנקין [מהדירין פה, ג] לכל אין הבן נעשה שליח להלכות לאביו מוח ממסית. והיש חומרים הוא הטור [עמוד מקטנ], הקשה על זה מהא דפרק אהו נשך [בנא מיעט כה, ח] הנהיג להם פרה גזולה [כ], פירוש של רבינו (וגם ברש"י שם [כ]) קרי רבינו גזול, וכל דבר המסויים חייבין להחזיר מפני כבוד רביהם. ופרכינן שם ומי ממוינ מפני כבוד אביו, והא כתיב [שמות כב, כז] ונשיא צעמך לא תאור, והאי אלו [עושה] [ט] מעשה עמך הוא. ומשני בשעשה משונה ולא הספיק להחזיר עד שמה, שמע מיניה בלא עשה משונה אין חייב בכבודו. ומירך ב"י [שם ד"ה ומ"ש וחי' הבן יכול לומר שלי הוא, ואינו

רבינו דכעשה משונה חשב נדעמו להחזיר הפרה, נמלא דהוה כאלו כנר נתנה ולא ירש הבן כלום, ואין הבן יכול לומר שלי הוא, ואינו ע"ש:

לז. טור ע"ש:

לה. טור [נסן] בשם הרמב"ם בפרק ו' מהלכות ממרים [הלכה ח] ממשנה יבמות דף כ"ב ע"א [ונמרה שם ע"ב; ר"ף ע"ה, ח; ר"ש שם ט"ז סימן ג, מהא דמנהיגין פה, כ"ח]:

ביאור הגר"א

[כח] [נסף] [ח] ליקוט אמר לו אביו כו'. אע"ג שאמר [במות ה, ח] שחוט לי בשל לי כו', ומשמע בריש יבמות [ו, א] דוקא לא תעשה שיש בה כבוד, סמך על המדרש רבה שאמר פרשת נשא פרשה י"ד [אות י] יכול אפילו יאמר לך לעבור כו', ודכותיה איש אמו ויקרא יט, ג [ג] כו', משמע דוגמה המלך. וכל שכן הוא, דהא מלך חמור מאביו ואמו, כמו שכתוב בפרק קמא דקדושין [ל"ב ע"ב], והעובר על מצות מלך חייב מיתה [ומכ"ס מלכ"ס ג, ח], ובאביו עשה בלבד נשם ממרים [ו, א], ואמרינן בסוף פרק ו' דסנהדרין [מט, א] כל איש כו' ויחוש א, [ח], יכול אפילו לדברי תורה כו' [ועיין מוספות יבמות ו' ח' סוף ד"ה יבמה, ד"ה וכו', וכד"ה ע"ג] [ע"ג]: [ליקוט] אמר לו כו'. בתנא דבי אליהו [רבנן] פרק כ"ז יכול

ע"ש:

לז. טור ע"ש:

לה. טור [נסן] בשם הרמב"ם בפרק ו' מהלכות ממרים [הלכה ח] ממשנה יבמות דף כ"ב ע"א [ונמרה שם ע"ב; ר"ף ע"ה, ח; ר"ש שם ט"ז סימן ג, מהא דמנהיגין פה, כ"ח]:

ציונים לרמ"א עם ציונים מזה"ש

[כ] טור [עמוד מקט, מהא דמרינן כנא קמא לו, ג] ומרדכי פרק ביצר וינמרה [כ] כ"ב ע"א [ונמרה שם ע"ב; ר"ף ע"ה, ח; ר"ש שם ט"ז סימן ג, מהא דמנהיגין פה, כ"ח]:

הגהות והערות

[כ] טור [עמוד מקט, מהא דמרינן כנא קמא לו, ג] ומרדכי פרק ביצר וינמרה [כ] כ"ב ע"א [ונמרה שם ע"ב; ר"ף ע"ה, ח; ר"ש שם ט"ז סימן ג, מהא דמנהיגין פה, כ"ח]:

(טו) משועבדת. ונראה דאם אין צעלה מקפיד חייבת בכל דבר שאפשר כמו האיש, ט"ז [כח] אמר לו אביו לעבור על דברי תורה בין מצות עשה בין [מצות] [א] לא תעשה [ב] אפילו [ג] מצוה של דבריהם יז [ד] לא ישמע לו:

אחת, כן כתב הפני יהושע בבבא קמא דף צ"ד [ע"כ ד"ה חוספה בדיה בימין, ע"ש]. וכוה מתורץ קושיית ספר המקנה בקדושין דף ל"ב [ע"א] כד"ה מניה, ע"ש. ועיין מה שכתבתי לעיל סימן רכ"ח ס"ק [ל"ה] [לט] בשם חשוכת נודע ביהודה [מהד"ה י"ד סימן דר]:

אוצר מפרשים

לעשות דבר ושואל האב מי אמר לך שתעשה דבר זה, אם יודע שאם יאמר שאמו צוהה יכעוס עליה ויקללה, לא יאמר לו שאמו צוהה, ספר חסידים [סימן שלח]: (בית לחם יהודה פ"ק [ג])

יב [הגה סוף י"א] אלא אם כן עשה תשובה. והא דלא חיישינן שמה עשה תשובה כדחיישינן לענין קדושין כדאיתא בש"ס דקידושין דף מ"ט [ע"ב] ובש"ע אה"ע"ז סימן ל"ה סוף ל"א, נראה משום דכתב הבית שמואל באה"ע"ז סימן מ"ב ס"ק כ"ב דלא חיישינן אלא היכא דאיכא רגלים לומר, כמו ההם שאומר שאני צדיק [בגמרא]. ע"ש. וכן הוא בחשוכת דרבינו החדשות [ה"א] סימן ק"מ, ע"ש. להכי כאן אינו מחויב לכבדו אלא אם כן יודע שעשה תשובה, והוא הדין אם יש רגלים לדבר, כן נראה לי. ועיין מה שכתב דודי הרב הגדול מה"ר אליעזר ז"ל בספר חמדת ימים דרש כ' [בפתיחה לשכת שבת]:

יג [שם תשובה, ח] וכן יש אמרים הוא דעת הטור [עמוד מקט] שהשיג על הרמב"ם [מפרים ו, א] מדפריך בבבא קמא דף צ"ד [ע"ב] וכבבא מציעא דף ס"ב [ע"א] והני משום כבוד אביהם מי מחייבי וכו', ע"ש. דמשמע כדעת היש אמרים הג"ל, ושעמתי חירוך נכון מפני הגאון הגדול מ' יהונתן [אייבשין] סימן ל"ח [שם] באומר לאשה לפי המבואר בקדושין דף מ"ט [שם] והוא באה"ע"ז סימן ל"ח [שם] דק"ק מ"ן, לפי את מקודשת לי על מנת שאני צדיק אפילו היה רשע גמור מקודשת שמא תהיה בתשובה, אם כן י"ל דלהכי מחויב הבן לכבדו את אביו אף שהוא רשע, שמא תהיה בתשובה, מה שאין כן לענין ריבית דצדיק להוציא מעד לא שייך לומר שמא תהיה בתשובה, דאם כן למה לא הוציאו מיד, וכדפריך שם אי עביד תשובה מאי בעי גביה, ופריך שפיר והני מפני כבוד אביהם מי מחייבי כו', ע"כ. אמנם עדיין יש לפסוק דהיי ליה [ולשוניו] [ג] שהא הרבה בתשובה מפור למהות ולא הפסיק להחזיר

מכבודת כ"ר צ"א א"א

מצות השם

לג (יד) מצות עשה לכבד אב ואם, שנאמר (שמות כ, יב): "כבד את אביך ואת אמך": איזה כיבוד, מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, משל אב. אין לאב ויש לבן, כופין את הבן לזון את אביו כפי כחו. אפילו זרק אביו כיסו לים, לא יכלימו ולא יצער בפניו. ומשמש אותו כדרך שעבד משמש לרבו. ומכבדו אפילו לאחר מותו: בתוך י"ב חודש יאמר: הריני כפרת משכבו, ולאחר י"ב חודש יאמר: זכרונו לברכה לחיי עולם הבא. אם אמר לו אביו: השקני מים, ויש לפניו איזה מצוה לעשות. אם אין המצוה יכולה להיעשות על ידי אחר, יעשה המצוה. מכל שכן אם אמר לו אביו לעשות עבירה, אפילו מדברי סופרים, לא ישמע לו, שכולם חייבין בכבוד אביו. ויכבד אשת אביו בחיי אביו*, ואחיו הגדול ממנו, מדברי סופרים. ומי שמיקל בכבוד אביו או אמו, ביטל מצות עשה, אלא אם כן עשה מדעתם ובמחילתם. גם אשה חייבת; ומה שבעלה מונע אותה, פטורה. (ועיין סימן ריג). ונוהג בכל מקום ובכל זמן (עיין תקוני תשובה):

*הנהגת מהרי"ם שיק ובעל אמו נתיי אמו כ"י:

מצוה לג

להרמב"ם. ולהרמב"ן היא ל"א. המצוה הזאת היא לכולי עלמא להרמב"ן היא מצות עשה מ"ו ולהרמב"ם מצות עשה י"ד.

לכבד אב ואם [שנאמר (שמות כ' י"ב) כבד את אביך ואת אמך].

דוהנה דעת הרמב"ם (פ"ו הל' ממרים הי"א) דאפילו אביו רשע מצוה לכבדו, והטור צסימן ר"מ השיג עליו מצנח מניעה ריש פרק איזהו נשך (דף ס"ב ע"א) דפריך על הא דתניא דחייבין להחזיר מפני כבוד אביהם והני בכבוד אביהם מי מחייבי אקרי כאן ונשיא צעמך לא תאור, ולי לכאורה עוד קשה על השו"ע ציו"ד סימן ר"מ סעיף י"ח הביא המחבר סתם דעת הרמב"ם, ושם בסעיף כ"ג הביא תשובת הרא"ש (כלל ט"ו סימן ז') אח גדול שצוה לאחיו שהוא תלמיד חכם קטן ממנו בשנים ויגידה אותו, דהקטן עשה כדיו, כיון דהגדול אינו עושה מעשה עמך, וקשה הא אחיו הגדול ילפינן מאת, צודאי דינו כאב דילפינן מחד קרא, וכיון דכאב פסק כהרמב"ם דאפילו צאינו עושה מעשה עמך חייבין בכבודו, וא"כ איך פסק כהרא"ש לענין אחיו דצאינו עושה מעשה עמך אינו חייב בכבודו, וצ"ע.

והמשנה למלך צפרשת דרכים דרך מלכות דקדק מלשון הרמב"ן צשרשו דיש למנות מלכה זו לצ' מלכות עשה עיי"ש. ולענ"ד זה אינו, דעיקר כוונת המלכה היא לכבד את הוריו ומולידיו ושניהם ענין אחד, והיכא דשניהם ענין אחד מודה הרמב"ן אס אינם נחלקים בזמן אינם נחשבים לתרתי, והכי נמי שניהם ענין אחד לכבד מולידיו, והמעין חכמה דייק מסנהדרין דף נ"ו (ע"ב) דמנה עשר מלכות לצני נח ומנה כיבוד אב ואם לחדא מוכח דלא כמשנה למלך.

ולי מהתם אין ראייה לצני נח כלל קחשיב, דהרי עבודה זרה מונה הרמב"ם לדי לא תעשה והרמב"ן לצ', ולגוי נכלל הכל במלכות אחת, וכך פתח המינוח במלכות תט"ו לצני נח כלל קחשיב.

ואפשר ליישב על פי מה שכתבו החוס' צצ"מ דף מ"ח ע"ב צחוס' ד"ה צעושה וגו' דהא

כיבוד אב ואם מצוה אחת היא או ב' מצוות

בזמנו ספניא מאירוי

כיבוד אב דשע ומוסר

נדון אחרון הגדול

לאסור לערו ואם אינו מכבדו חשיב זער, וכל זה מחיים, אבל בצבא מליעא דמיירי דיתומים יהיו חייבים להחזיר בשביל כבוד אביהם פריך שפיר והני יתומים בשביל אביהם מי מחייבים, דהרי לאחר מיתה ליכא זער, ובשביל כבוד הא דרשינן בעושה מעשה עמך ואחי שפיר.

ובאמת לפעמים יש לומר דלאחר מיתה עדיף דבסמס בשעת מיתה אדם מתוודה וחוזר בתשובה והמיתה עצמה מכפרת, ואם כן לאחר מיתה אפשר לכולי עלמא חייב בכבודו, מיהו התם גבי רבית כיון דהרבית בעין ועפי"ג דהין היה חייב להחזיר, ועל כרחק ללא שב אע"ג דמת, ולכך שפיר איכא למימר כתיב דלעיל. ונראה לי להציא ראייה לתירוך הנ"ל, דקשיא לי על הרמב"ם מצרכות דף יו"ד (ע"ב) דמנה ג' דברים שעשה חזקיה והודו לו, ואחד מהם שגרר עצמות אביו, ולהרמב"ם קשה אעפ"י שהיה רשע היה מחויב בכבודו, ועל כרחק דדווקא מחיים קאמר הא לאחר מיתה אינו חייב על כבוד אביו רשע ולכך שפיר הודו לו אע"ג דאמרין בעלמא דאין הבן נעשה שליח לנדתו אע"ג דהוי כפרה עי"ו.

והגה הב"י בקימן ר"מ תירוך על קושית הטור, דבפרק איזהו נשך עיקר הקושיא משום דקיי"ל דכבוד משל אב (עיין גמ' קרושין דף ל"ב ע"א), ולכך אין הבנים חייבין בכבודו משלהם, ומירונו קשה להצין דהרי בגמרא פריך והני בכבוד אביהם מי מחייבי משום דבעינן עושה מעשה עמך, ונראה לי כוונתו דנהי דקיי"ל דכבוד משל אב, מכל מקום אם אין לאב ויש לבן קיי"ל ציו"ד סימן ר"מ סעיף ה' והוא מדברי התוס' בקידושין ל"ב (ע"א ד"ה אורי ליה) דכופין את הבן לזון את האב, מיהו משמע התם דהיינו בתורת זדקה, ופריך ציבור אם כן למה לי טעם דכבוד, ועל כרחק דמשום זדקה לא היה הוא מחויב זה בעצמו, וגם אחרים מצני ישראל היו זריכין לסייע לזה, אבל אי משום מנות כבוד אב ואם מקבלים מאחרים יהיה גנאי לו, ולכך משום מנות כבוד אב

דחשבינן למי שעבר על מי שפרע אינו עושה מעשה עמך ורשאי לקללו צמי שפרע, היינו כיון שהוא לאותו דבר עצמו שפיר חשבינן ליה לענין אותו דבר כאינו עושה מעשה עמך.

ולפי זה נראה לי דגם הכא נהי דגם הרמב"ם קוצר דחייב בכבודו אם אינו צאוחו דבר עצמו, דאם הוא מומר לדבר אחד ואינו מומר לדבר אחר עדיין חייב בכבודו, כיון שלכל דיני תורה הוא כישראל וכאביו, אבל בסעיף כ"ג דמיירי צאוחו דבר עצמו שהוא חירפו וגדפו והוא תלמיד חכם, ולאוחו דבר לא חשיב כישראל מקרי אינו עושה מעשה עמך, ולכך שפיר פסק דרשאי הקטן לנדתו, ואם כן לפי"ו מיושב גם כן קושית הטור מפרק איזהו נשך שהתם מיירי שהאב אינו עושה מעשה עמך לענין רבית אפילו הכי תניא התם דבני חייבין להחזיר הרבית בשביל כבוד אביהם, ולכך פריך שפיר והני בכבוד אביהם צאוחו דבר עצמו שנקרא אינו עושה מעשה עמך מי מחייבי דבזה גם הרמב"ם מודה דאין חייבין בכבודו.

ועוד נראה ליישב קושית הטור, דהנה סברת הרמב"ם כ"ל אפילו לדעת הטור דאינו חייב במנות כיבוד, מכל מקום מודה הוא לאסור לערו, דהנה קיי"ל ציבמות כ"ב ע"ב ושם צרי"ף ובסנהדרין דף פ"ה (ע"א) דאין הבן נעשה שליח בית דין להלקות את אביו או לנדתו, וכן כתב המהר"ק בשורש קס"ו דללערו גרע.

ולבאורה נראה דזה עצמו אם אינו מכבד אבותיו, זה עצמו זער הוא להם שאין הבנים מכבדים אותם, כמאמר שלמה המלך ע"ה (משלי י"א) וכן כסיל תוגת אמו, וזה שייך בחייהם, אבל לאחר מיתה לא שייך זה, דניהו דילפינן דחייב אדם לכבד אבותיו צין מחיים וצין לאחר מיתה, מכל מקום יש חילוק בחיים אם אינו מכבדו הוי נמי זער, אבל לאחר מיתה אם אינו מכבדו אין להם זער, ואם כן אחי שפיר הרמב"ם דפסק אפילו אינו עושה מעשה עמך חייב לכבד אבותיו, היינו כעין דאמרין בגמרא

כיבוד אב
לאחר
מיתתו

אחי

רק כשאביו עושה מעשה עמך, אבל כשהוא רשע אעפ"י שהבן מחוייב בכבודו, מ"מ א"א לב"ד לכפותו [דעל כבוד לא כופין ועל הקלון אינו מצווה].

חילוק בין בפניו לשלא בפניו

עוד אפשר עפ"י מה שמצינו שאליהו חלק כבוד לאחאב (מלכים א' י"ח, מו) אע"פ שהיה מפורסם ברשעו. וכמו"כ בבא בן בוטי (ביב"ד ע"א) חלק כבוד להורדוס. והר"ד פראדו בספרו משכיל לדוד (ויחי עה"פ ויתחוק) כתב דבפניו שאני, והא דאמרינן באינו עושה מעשה עמך שרי לקללו היינו שלא בפניו, [ומה"ט הסכים בבא בן בוטי לקלל את הורדוס שלא בפניו, לולי שפחד ממנו]. ומעתה י"ל דה"ה באביו מה שנפטר מכבודו הוא דוקא שלא בפניו, אבל בפניו חייב. ואמנם המלבי"ם (מלכים שם) כתב הטעם שכיבודו משום שעשה תשובה. וכ"כ הראשון לציון (יו"ד רמ, ט). עוד כתב דאפשר דמלך שאני עי"ש הטעם.

ביאור במעשה דאסא

ומה שמצינו אצל המלך אסא (מלכים א' טו, יג) שהסיר את אמו מלהיות גבירה, לכאורה מוכח כהטור דפטור מכבוד אמה רשעה. ואמנם ראה לעיון יעקב (ע"ז מ"ד ע"א) שתמה מ"ט לא שיבחוהו כחזקיהו שגרר עצמות אביו, ותי' דכיון דמיירי בחייה שעשה כן כדי ליסרה [אין זה מעלה כל כן] משא"כ חזקיהו שעשה כן לאחר מות אביו אעפ"י שמייתו כיפרה לו.

והחיד"א בפתח עינים (שם) כתב דאסא לא ביזה את אמו אלא הסירה מלהיות גבירה, כדי שלא תפתח אחרים לעבודה זרה, משא"כ חזקיהו שעשה לו כן אחרי מותו, ושאני מרחל שגנבה התרפים מאביה [ונענשה על זה], שכאן הוצרך לעשות כן משום הצלת ישראל שלא יתפתו אחריה, וגם אפשר שהועיל לאמו להחזירה למוטב, שלא עבדה עוד עבודה זרה, משא"כ רחל שלא הועילה ללבן את"ד. ולפי"ז ניחא גם להרמב"ם.

76 חילוק בין אותו דבר שעבר בו לדבר אחר

ח. עוד אפשר לומר בישוב שיטת הרמב"ם דיש לחלק בין אותו דבר שעבר בו את העבירה לדבר אחר. דמה שהרמב"ם חייבו בכיבוד ומורא אביו היינו בסתם, אבל באותו דבר שעבר בו פטור מכבודו. ובזה ניחא מה שהקשו מסוגיא דב"ק, דהתם מיירי להצריכם להחזיר את מה שאביהם לקח בריבית, דהיינו אותו דבר שעבר בו את העבירה, ובזה

מודה הרמב"ם שאינם התשובה) והעמק שאלה (י) וכ"כ בפני יהושע (י) יתחייב בכבודו. [ותי' דמשמע דחייב בכבוד דהעובר על מי שפרע וכמו"כ הכא [דמומר י ויישב בזה המהר"י דחייב בכבוד אביו ר"י שהוא ת"ח מותר לאו הדברים בתשובת הרז אב, ובכיבוד אב חייב בזה בעינים למשפט י אפילו באביו.

ולכאורה דבריהם בעבירה ולא חש לכב דהגמ' הוכיחה דין זה עושה מעשה עמו הור בסברא, דאחר שאתה מכבוד, ע"כ מה בכך בכבוד עצמו האם יפן אדם, שאעפ"י שהוא ו עוד צ"ע כמה שת' מיקרי אותה עבירה ש הרמ"א רמא, ה) הא באותו מדין כיבוד אלא מדי להכות ולקלל אביו ר' הבן הקטן להעניש או וא"כ כמו שנאסר לנ

מודה הרמב"ם שאינם חייבים לכבדו. וכ"כ בכתב סופר (י"ד ק"י) וכנסת יחזקאל (י"ד ל"ה בסוף החשובה) והעמק שאלה (קל"ד סוף אות ב') [ומל"מ (פ"ד מלוה ולוה ה"ד)].

וכ"כ בפני יהושע (כ"ק שם) דלא מסתבר שבאותו עבירה שעבר. "ולא חש לכבודו" שהוא יתחייב בכבודו. [ותי' עפ"י מה שאסרו בסנהדרין (פ"ה ע"ב) להכות ולקלל אביו רשע דמשמע דחייב בכבודו]. וכ"כ במהר"ם שיק (מצוה ל"ג) ועפ"י מש"כ תוס' (כ"מ מ"ח ע"א ד"ה בעושה) דהעובר על מי שפרע חשוב אינו עושה מעשה עמך ורשאים לקללו, באותו דבר עצמו. וכמו"כ הכא [דמומר לדבר אחד אינו מומר לכל התורה].

ויישב בזה המהר"ם שיק מה דצ"ע סתירת פסקי השו"ע, דמחד גיסא פסק (י"ד ר"מ י"ח) דחייב בכבוד אביו רשע, ומאידך גיסא פסק (שם סעי' כ"ג) דאח גדול שביזה את אחיו הקטן שהוא ת"ח מותר לאח הקטן לנדות את הגדול, דחשוב אינו עושה מעשה עמך. [ומקור הדברים בתשובת הרא"ש (כלל ט"ו אות ד)]. וקשה דהא חובת כיבוד אח גדול נלמד מכיבוד אב, ובכיבוד אב חייב אף ברשע א"כ מ"ט באח גדול פטר מכבודו כשהוא רשע. [והעיר בזה בעינים למשפט (יבמות כ"ב ע"ב)]. ולהנ"ל ניחא, דבאותו דבר עצמו שחטא א"צ לכבדו אפילו באביו.

ולכאורה דבריהם צל"ע, דבשלמא סוגיא דב"ק ניחא, דהתם מיירי בדבר שלקח בעבירה ולא חש לכבוד עצמו, שוב י"ל שבוז הבנים אין צריכים לכבדו. אבל הא קשיא דהגמ' הוכיחה דין זה מקרא דנשיא והתם מיירי אפילו בשאר דברים, דאחר שהנשיא אינו עושה מעשה עמו הותרה קללתו ומשמע דה"ה באביו. וביותר קשה דעיקר תירוצם קשה בסברא, דאחר שאתה מחייב בכבוד אביו רשע, ע"כ ס"ל דמה שהוא רשע אי"ז פוטר מכבוד, ע"כ מה בכך שהוא מזולזל בכבוד עצמו, והגע עצמך בדבר היתר שהאב מזולזל בכבוד עצמו האם יפטר הבן מלכבודו, ודאי שלא. [וראה כה"ג בגמ' ב"ק (צ' ע"ב) אצל כל אדם, שאעפ"י שהוא רשאי לזלזל בכבוד עצמו אחרים שזלזלו בכבודו חייבים].

עוד צ"ע כמה שתירץ הקושיא מאח קטן שהותר לנדות אחיו הגדול, משום דכה"ג מיקרי אותה עבירה שעבר בה, דא"כ מ"ט כשהאב הוצרך לנידוי אסור לבן לנדותו (כמוש"כ הרמ"א רמ"ה) הא באותו עבירה שעבר בה אין צריך לכבדו, ואע"ג די"ל דהתם שאני שאי"ז מדין כיבוד אלא מדין איסור קללה. [ובזה יתיישב נמי סוגיא דייבמות (כ"ה ע"ב) דמתיר להכות ולקלל אביו רשע, אפילו שלא באותו עבירה]. מ"מ זיל בתר סברא, דאין חובת הבן הקטן להעניש את הגדול. ומה שהגדול עבר עבירה אי"ז פוטר את הקטן מלכבודו, וא"כ כמו שנאסר לנדותו קודם שחטא יאסר גם אחרי שחטא. והרא"ש שפטר אזיל

ו"מ א"א

פ שהיה
ז בספרו
מך שרי
יו, לולי
יו, אבל
ה. וכ"כ

לכאורה

מה מ"ט
ליסרה
כיפרה

גבירה,
ושאני
הצלת
ה עוד

זו את
באותו
ודיכם
ובזה

לשיטתו בחשובות (כלל ט"ז סעיף ו') דס"ל דכשאינו עושה מעשה עמך פטור הבן מלכבוד. ואמנם התם נמי י"ל דמיירי דוקא באותה עבירה עצמה, שאביו מצוהו לעבור שאין צריך לשמוע. ומ"מ אין לשון הרא"ש משמע כן.

ועיקר האי דינא שהאח הקטן מנדה את הגדול הובא עוד בשו"ע יו"ד (שלה, מא) והגר"א (שם ס"ק נו) ציין למקור את הגמ' יבמות (כ"ב ע"ב), וכוונתו דשם מבואר גבי ממזר שאם אביו לא עשה תשובה מותר בהכאתו וקללתו. וה"נ לא עשה תשובה. ויש להעיר דגבי ממזר ס"ל לשו"ע (שם רמ"א, ה) דאיכא איסור והכא ס"ל דליכא אפילו איסור. [והגר"א אזיל לשיטתו דס"ל דליכא איסור כדמשמע מדבריו (שם רמ"א ס"ק ו') עיי"ש].

ביאור בשיטת הרמב"ם, משום שמא עשה תשובה

ט. מהלך נוסף כתבו האחרונים במה שהרמב"ם חייב בכבוד אביו רשע שהוא משום שיש לחוש שמא עשה תשובה, וכמו שמצינו בגמ' (קידושין מ"ט ע"ב) ברשע המקדש אשה על מנת שהוא צדיק דחוששים לקידושו שמא הרהר תשובה, א"כ ה"ה באביו רשע מה"ט יצטרך לכבודו. אבל כשמת מתוך רשעו בלא תשובה פטור מלכבוד. כ"כ הבאר יעקב לר' יעקב ברלין (פ"ד ע"ה) וברכי יוסף (י"ד ר"מ, יא) בשם ר"י איבשיץ. וכ"כ האוה"ח בספרו ראשון לציון (י"ד ר"מ, יז) והוסיף דהטור הרגיש בזה עיי"ש ובאוה"ח (ויקרא י"ג, ג) ור"מ בענט בספרו פרשת מרדכי (י"ד ס"י כ"ה) וערוך לנר (יבמות כ"ב ע"ב) ושו"ת בן יהודה (ס"י י"א). וכ"כ המהרי"ל צינץ בשו"ת משיבת נפש (ת"א ס"י ט"ז אות ח') והוסיף דמסתמא עשה תשובה דהא רשעים מלאים חרטות. וכ"כ בשו"ת בית היוצר (או"ח ט"ז) דרוב עושי תשובה ועדיף מחזקה עיי"ש. [ולענין יבם כשהוא מומר ראה בשאילת יעב"ץ (ס"י כ"ט, ל) שחשש שמא עשה תשובה].

והגדיל לעשות הרדב"ז (על הרמב"ם הל' ממונים) שכתב דשמא יעשה תשובה ויתכפר לו למפרע ונמצא שהבן עובר, וכ"כ המהר"ם שי"ק (י"ד שמי"ו) וכ"כ בשו"ת מהרי"צ דושינסקי (ת"א ס"י צ"ה) דחיישינן שמא יעשה האב תשובה מאהבה ונמצא הבן עובר למפרע.

ודבריהם צ"ע גדול אצלי, דהא פשיטא בכל עובר עבירה ואח"כ עשה תשובה אי"ז משנה דינו למפרע, רק לענין עונשים שלא נעשו. והגע עצמך, מומר שקידש דק"ל שאין קידושו קידושין, ויינו יין נסך, האם כשיעשה תשובה יחולו קידושו למפרע ויהיה יינו מותר. וכמו"כ המקדש בפני עדים רשעים אין קידושו קידושין ואם יעשו תשובה האם תתקדש למפרע. ונשיא יוכיח דכשאינו עושה מעשה עמך מפורש בגמ' (כ"ק ויבמות) דמותר לקללו ולא חששו שמא יעשה תשובה ויעבור למפרע.

ואפשר דכוונתם ל
שיהפכו לו זדונות לזו
דנשיא יוכיח דאעפ"י
ובגמ' השוו אותם זה
ובלא"ה כבר העיר
צבי בהגהות לשו"ע
צדיק", דהיות ורוצה
וכמו"כ מצינו במקדש
ה"ו) וטור ושו"ע (אה"ע י
הרדב"ז (ת"א ס"י ק"מ) [ע
שמואל (אה"ע מב, כב) וגר
]ומש"כ החיד"א בשו
עשה כך רק לחומרא ו
ובלא"ה שאני התו
הרא"ש בשו"ת (כלל י"ז
ל"א). ואע"ג ד"ל דה"
ואין הדין פשוט. וראו
עוד יקשה דלפי"ז
בתורת חסד (ת"כ אה"ע ס
דחמס שא"א לעשות
בשיורי ברכה (אות ז), ו
מ"ט בגמ' ב"ק מבוא
קושית הגמ']. וציין
חיישינן שמא עשה תו
וראיתי מיישבים
הרמב"ם דספיקו מן
י"ו) בשם ר"מ בענט.
והלכות קטנות (ת"כ ס"ו